

Pozicijska studija

Medijska i informacijska pismenost u sistemima obrazovanja u Bosni i Hercegovini: Hibridni model višekomponentne integracije

This project is funded by European Union

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Sarajevo,
februar/veljača 2021.

Sadržaj

Sažetak.....	5
Uvod.....	6
Modeli za integraciju MIP-a u sisteme obrazovanja	10
Hibridni model višekomponentne integracije	10
Deklarativna integracija MIP-a.....	14
Suštinska integracija – hibridni model višekomponentne integracije	16
Dalji koraci i preporuke	18
Bibliografija	20

Autor:
Institut za društvena istraživanja (IDI)
Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

Voditelj projekta:
Doc.dr. Emir Vajzović - emir.vajzovic@fpn.unsa.ba

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, 2021.

Ovaj dokument je rezultat višegodišnjeg zajedničkog rada multidisciplinarne grupe istraživača iz Bosne i Hercegovine i regiona na razvoju akademske izvrsnosti, okupljene oko Instituta za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Okosnicu čini saradnja Fakulteta političkih nauka i Odsjeka za komparativnu književnost i informacijske nauke Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, te kontinuirani značajan doprinos Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Sveučilišta u Mostaru i Univerziteta u Banjoj Luci.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License. - Imenovanje-Nekomercijalno CC BY-NC –

Ova licenca dopušta drugima da remiksiraju, mijenjaju i prerađuju ovo djelo u nekomercijalne svrhe, uz obavezu navođenja autora.

** Ovaj dokument je urađen u sklopu projekta: “Izgradnja povjerenja u medije u Jugoistočnoj Evropi i Turskoj, faza 2“ koje finansira EU-UNESCO.*

Sažetak

Bosna i Hercegovina (BiH) nema jasnu strategiju niti politike za unapređenje medijske i informacijske pismenosti (MIP) i trenutno je daleko od prosjeka ove vrste pismenosti koju bilježi Evropska unija. Napredak učinjen u proteklom periodu rezultat je napora međunarodne zajednice koja je putem različitih donacija kroz nekoliko programa i inicijativa omogućila civilnom sektoru i nekolicini proaktivnih javnih institucija da naprave pomake u MIP-u u BiH. Ovi pomaci su napravljeni u oblastima u kojima su jedino mogli i biti napravljeni u nedostatku krovnog strateškog okvira. Samim tim većina aktivnosti odnosila se na problematiku „fake-news“, dezinformacija i provjeru činjenica. Ova problematika je kroz inicijative nekolicine predstavnika civilnog društva koji su kroz razvoj različitih metodologija i platformi približili ovaj dio MIP-a novinarima, nastavnicima, učenicima i širem građanstvu. Ako se uzme u obzir nedostatak jasne strategije, može se ustvrditi da je napravljen pomak u ovom segmentu MIP-a. BiH se trenutno nalazi na pragu formalizacije strateškog promišljanja o MIP-u koji će rezultirati izradom sveobuhvatne strategije. U susret tome, neophodno je strateški osmisliti i optimalan model za uvođenje MIP-a u sisteme obrazovanja. Naglašava se bitnost strateškog promišljanja kroz kratak osvrt na strateške odrednice nekoliko modela integracije MIP-a u sisteme obrazovanja. Iznosi se također i optimalan model koji osigurava održivost intervencije kroz hibridni model višekomponentne integracije.

Uvod

Strateško promišljanje o medijskoj i informacijskoj pismenosti (MIP-u) u Bosni i Hercegovini (BiH) još je u začetku. Javni sektor koji je zadužen za kreiranje mehanizama i uspostavu politika tek treba da napravi prve konkretne korake ka uspostavi strateškog okvira za unaprijeđene MIP-a u BiH. Univerzitet u Sarajevu, u saradnji sa drugim javnim univerzitetima u BiH je uz podršku UNESCO-a, EU i OSCE-a, te partnera iz javnog sektora i civilnog društva, pokrenuo opsežne konsultacije o strategijama i politikama MIP u BiH od 2018. godine. Već 2018. godine utvrđena je potreba da se krene u proces izrade strateškog okvira na svim nivoima. Ipak, do sada nisu pokrenute aktivnosti na razvoju strategija. Razlozi za manjak konkretizacije koraka u izradi strategija mogu se pripisati mnogim faktorima koji su vezani za institucionalno i političko okruženje u kojem se strategije trebaju napraviti. Jedan od razloga je to što MIP nije još prepoznat niti kao esencijalan za potrebnu promjenu paradigme u pristupu obrazovanju u kontekstu digitalne transformacije društva, niti za dugoročnu demokratizaciju društva i preduvjet za održiv ekonomski razvoj.

Element urgencije u vezi s MIP-om nameće se bosanskohercegovačkom društvu ako se uzme u obzir da je EU okarakterisala MIP kao preduslov održivog razvoja otvorenih, pluralnih, inkluzivnih i participativnih društava znanja, te građanskih institucija, organizacija, zajednica i pojedinaca koji čine ta društva. Ovo, ipak, ne znači da različiti aspekti medijske i informacijske pismenosti nisu obuhvaćeni zakonskim odlukama.¹ Dugoročno gledano, nema sumnje da će BiH kroz evropske

¹ Medijski zakonodavni okvir osigurava slobodu izražavanja, ograničava neprimjerene utjecaje na medije i uspostavlja odgovornost medija u pogledu prihvatljivih ograničenja slobode izražavanja. Dio strategija obrazovanja prepoznaje potrebu za promjenom pristupa predavanja u učionici, i to pomjeranjem fokusa sa „nastavnika“ na „učenike“, te se implicitno referira na kompetencije MIP-a kao što su traženje i pristupanje informacijama, procjenjivanje izvora informacija i kritičko razmišljanje. Politici razvoja informacijskog društva BiH upućuje na nizak nivo digitalne pismenosti i vještina i naglašava potreba za razvojem aktivnosti koje će rezultirati smjernicama za pospešivanje digitalne pismenosti zajedno s izradom okvira za prepoznavanje IKT vještina. Zakoni koji se odnose na mlade i njihova pitanja naglašavaju prava mladih na obrazovanje, organiziranje i voluntarizam, te pravo na zapošljavanje. Ovo znači da mladi imaju pravo na dobre uslove života, kao i pravo biti uključeni u pitanja koja se tiču njihovih života, njihovog lokalnog okruženja i razvoja društva općenito. Zakonom o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini precizira se da svi imaju

integracije morati staviti veći naglasak na MIP, posebno kroz 10. poglavlje Pravne tečevine EU-a – informacijsko društvo i mediji.²

Mnogobrojne aktivnosti civilnog društva u saradnji sa proaktivnim javnim institucijama vezane za unapređenje MIP-a (koje su urađene ili još traju) su pohvalne, ali nedostaje dugoročni strateški okvir koji garantuje održivost i izvodljivost, te suštinsko rješavanje potrebe. Ovo sve ne samo da je kreiralo situacije da donosioci odluka nemaju osjećaj urgencije koja je vezana za kreiranje strategije, već nemaju ni adekvatne politike koje bi pojasnile neke od nedoumica, te mogle pomoći u definisanju strateških okvira za pojedine segmente i aspekte šireg konteksta MIP-a. Ovo se naročito odnosi na sistem obrazovanja gdje bilo kakve odluke moraju biti utemeljene na iscrpnim informacijama, analizama, istraživanjima, naučnim dostignućima, jer *ad-hoc* intervencije u sektoru mogu potencijalno imati vrlo negativne dugoročne posljedice koje će postati evidentne tek nakon deset ili dvadeset godina.

Medijska i informacijska pismenost je proces (a ne stanje) koji je potrebno društveno integrisati kako bi se osigurao kontinuitet razvoja i održivosti. UNESCO kroz svoj višedecenijski pristup globalne posvećenosti razvoju obrazovanja i medijske i informacijske pismenosti dao je preporuke za različite modele i strategije integracije u publikaciji „Informacijska i medijska pismenost: Program obuke nastavnika“ (Grizzle et al. 2011, 53-54).

pravo pristupa medijima bez obzira na spol, te zabranjuje javno prikazivanje bilo koje osobe na uvredljiv, omalovažavajući ili ponižavajući način s obzirom na spol, kao i da su mediji dužni kroz programske koncepte razvijati svijest o ravnopravnosti spolova. (Pregledna studija o medijskoj i informacijskoj pismenosti u Bosni i Hercegovini 2018)

² BiH se kroz proces pristupanja EU približava standardima vezanim za MIP koji su jasno definisani. U procesu pregovora za članstvo BiH preuzima pravnu tekovinu EU-a kojom su definisane smjernice za oblast elektronskih komunikacija, usluga informacijskoga društva i audiovizuelne politike, takozvano 10. pregovaračko poglavlje. Ovo poglavlje obezbjeđuje standarde slobodnih, nepristrasnih i profesionalnih elektronskih medija i medijski pismenog društva. EU prepoznaje sve veću važnost medijske pismenosti, tj. svih tehničkih, kognitivnih, društvenih, građanskih i kreativnih sposobnosti koje nam omogućuju da pristupimo tradicionalnim i novim oblicima medija i služimo se njima s kritičkim razumijevanjem (Vijeće Evropske unije 2016/C 212/05). Ona je usko povezana s aktivnim sudjelovanjem u demokratskom životu, s građanstvom i sposobnošću kritičkog i neovisnog prosuđivanja, kao i razmišljanja o vlastitim postupcima gdje civilno društvo mora imati veliku ulogu (2016/C 212/05). Konkretno gledano, MIP u kontekstu EU integracije BiH se može najpreciznije definisati kroz preporuke Evropske komisije o medijskoj pismenosti iz 2009. godine (Vijeće Evropske unije 2009/625/EC).

Za integrisanje Programa obuke UNESCO nudi sljedeća rješenja:

- Poseban kurs: Program obuke za MIP može da se ponudi kao poseban kurs/predmet koji donosi kreditne poene. Može se ponuditi kao obavezan ili opcioni kurs, namijenjen svim nastavnicima. Za nastavnike koji već rade, program se može prilagoditi, kao akreditovani program za stručno usavršavanje.
- Studijski pristup: Podrazumijeva jednu do dvije nedjelje intenzivne obuke uživo, poslije koje slijedi dodjela projektnog zadatka koji nastavnici treba da urade u roku od dva do tri mjeseca. Za ovakav program obuke takođe se mogu dodijeliti kreditni poeni.
- Višekomponentna integracija: Različite komponente Programa obuke mogu da se integrišu u različite, srodne, već postojeće kurseve za nastavnike. Neki od primjera su: obrazovne tehnologije, pismenost, društvene studije, i tako dalje. Ovo je vjerovatno najsluženija od predloženih strategija. Da bi integracija bila efikasna, potrebno je pažljivo planiranje i usklađivanje sa opštim ciljevima i procjenom obrazovnog programa.
- Onlajn kurs: Ovakav kurs se može ponuditi i studentima nastavničkih škola i aktivnim nastavnicima. Može da se ostvari kroz partnerstvo sa drugom institucijom, domaćom ili stranom. Važno je pomenuti da institucija koja školuje nastavnike ne mora da kreira sopstveni kurs, nego se može povezati sa nekim drugim univerzitetom koji već ima spremne resurse za održavanje onlajn kurseva. Ta institucija može kurs da ponudi kao program sa certifikatom, diplomom ili stjecanjem stepena/zvanja.

Uzimajući u obzir gore navedeno, Institut za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu je kroz četverogodišnji rad (2017-2020), zasnovan na postulatima (a) *izvodljivosti* – kao opšti princip, ali i specifično primjenjiv u Bosni i Hercegovini, uvažavajući društveno-politički razvoj i digitalnu transformaciju društva, stanje i komponente obrazovnih sistema i odgojno-obrazovnog procesa; (b) *održivosti* – dugoročno projicirane, modularno nadogradive i procesno usavršavane, ponudio svoj model integracije MIP-a u obrazovne sisteme.

Na osnovu analize stanja (Pregledna i Pozicijska studija 2018; 2020), te kompleksnog procesa istraživanja i razvoja holističkog multidisciplinarnog pristupa (Vajzović 2020), razvijen je Hibridni model višekomponentne integracije medijske i informacijske pismenosti.

Ova studija sagledava ključne aspekte vezane za strateške smjernice koje trebaju biti uzete u obzir kako bi se osiguralo što argumentovanije donošenje odluka o integraciji medijske i informacijske pismenosti u sisteme obrazovanja.

Učinkovitost modelâ se analizira kroz:

- i. učinak – **ishod učenja** (nastavnika i učenika),
- ii. cijenu – **investicija** koja se mora poduzeti da MIP zaživi u sistemu obrazovanja,
- iii. opterećenost kurikuluma – **involviranost** učenika i nastavnika,
- iv. **vrijeme** – neophodni vremenski okvir za sprovedbu modela, i
- v. **održivost** intervencije.

Modeli za integraciju MIP-a u sisteme obrazovanja

HIBRIDNI MODEL VIŠEKOMPONENTNE INTEGRACIJE

Polazna tačka za razmišljanje o strateškim smjernicama za modeliranje MIP intervencija u sisteme obrazovanja je već postojeći strateški dokument, tj. „Deklaracija o značaju medijske i informacijske pismenosti u Bosni i Hercegovini“.³ Dokument nudi osnovne smjernice za MIP-ov strateški okvir u sistemima obrazovanja jer jasno navodi da je ključ bilo kakvog daljeg promišljanja osigurati pozitivne ishode učenja. Uzimajući u obzir da je neophodno definisati strateški pristup u razvoju MIP-a u sistemima obrazovanja koji uzimaju u obzir i obaveze prema EU standardima kao i održivost i provodivost konkretnih aktivnosti, Institut za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, vođen usvojenim dokumentima i metodologijama UNESCO-a i drugih autora, ponudio je okvir koji se treba razmotriti pri izradi strategije. Taj strateški okvir za razvoj medijske i informacijske pismenosti u velikoj mjeri počiva na **hibridnom modelu višekomponentne integracije medijske i informacijske pismenosti u obrazovne sisteme** koji, između ostalog, počiva na principima dinamičkog digitalnog objekta učenja i vođenog istraživačkog učenja (Figura 1). Ovo je jedinstveni inkluzivni model koji razvija Institut za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu od 2017. godine.

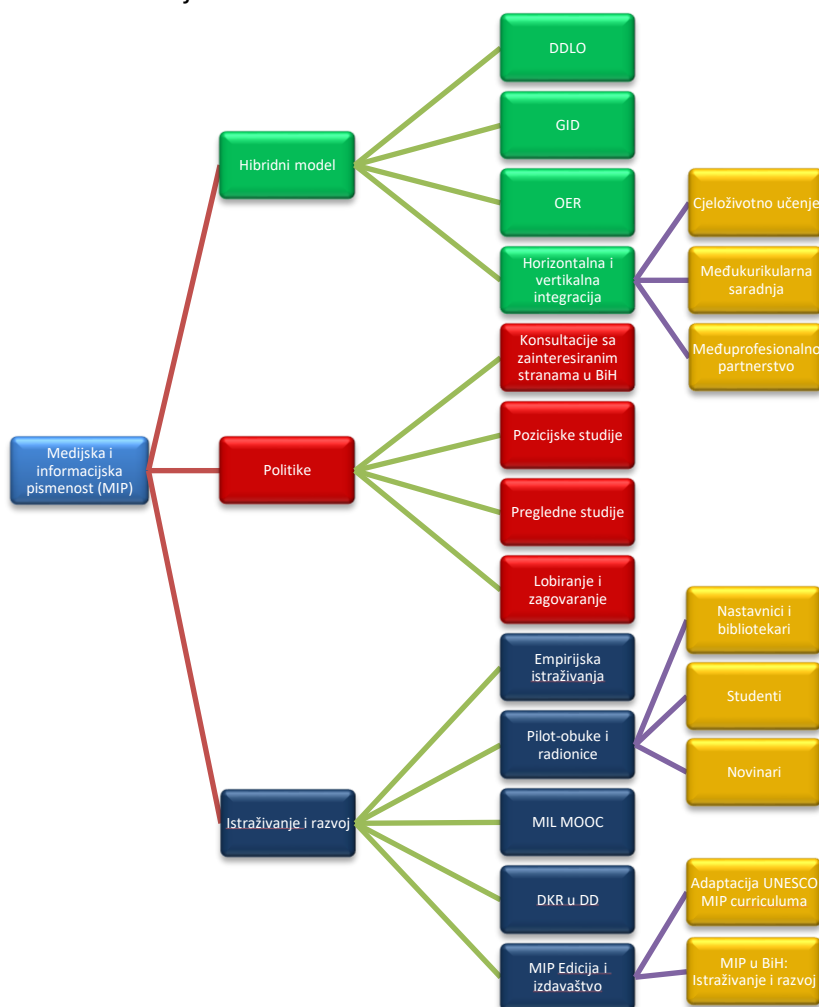
Hibridni model višekomponentne integracije kao način integracije medijske i informacijske pismenosti u obrazovne sisteme uključuje i horizontalnu i vertikalnu integraciju. Vertikalna integracija podrazumijeva razvoj nauke, istraživanja i cjeloživotno obrazovanje budućih nastavnika, što će kroz nauku i istraživanje pružiti podršku donosiocima odluka, osigurati stručno i profesionalno usavršavanje, te rad sa nastavnicima, bibliotekarima i ostalim akterima svih nivoa obrazovnog sistema.

³ Deklaraciji se može pristupiti putem linka:

https://www.media.ba/sites/default/files/deklaracija_o_znacaju_mip_u_bih_final.pdf

Horizontalna integracija podrazumijeva kroskurikularnu saradnju nastavnika i bibliotekara u okviru nastavnih programa i planova, te ishoda učenja. U tom kontekstu fokus je na principima i sadržajima za razvoj medijske i informacijske pismenosti, kao krovne kompetencije, u okviru obrazovnog sistema i društva. Dinamičke digitalne objekte učenja možemo smatrati nezaobilaznim i nužnim iskorakom u kontekstu digitalne transformacije obrazovanja. U najširem smislu govorimo o digitalnim nastavnim sadržajima (digitalnim izvorima koji se koriste u učenju i podučavanju), dok u užem smislu to predstavljaju digitalni sadržaji izrađeni za učenike konkretne škole u svrhu njihovog korištenja, ali i modifikovanja, distribuiranja, kopiranja i sl., u procesu učenja.

Figura 1: Strateški okvir za razvoj MIP-a Instituta za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

DDLO	<i>engl.</i> Dynamic Digital Learning Object – Dinamički digitalni objekt učenja
GID	<i>engl.</i> Guided Inquiry Design – Vođeno istraživačko učenje
OER	<i>engl.</i> Open Educational Resources – Otvoreni obrazovni resursi
MIL MOOC	<i>engl.</i> Media and Information Literacy Massive Open Online Course – Javni otvoreni online kurs medijske i informacijske pismenosti
DKRuDD	Društvo, kultura, religija u digitalnom dobu

Najčešći digitalni nastavni sadržaji, konkretnije, dinamički digitalni objekti učenja su elektronička knjiga, online kursevi, prezentacije, testovi, animacije, općenito multimedijalni izvori i sadržaji. Temelj razvoja digitalnog nastavnog sadržaja je planiranje instruktorskog dizajna kao procesa u kojem se primjenjuju teorije učenja i pedagoške teorije (kao i različiti principi, tehnike i metode izvođenja nastave) u cilju djelotvornog planiranja i izrade materijala za učenje kako bi se time i oblikovao sam proces poučavanja i učenja u konkretnim nastavnim predmetima i lekcijama (Jandrić 2016). Ovaj princip, kao temelj uspješnog e-učenja, u konačnici podržava uspostavu dinamičnog obrazovnog okruženja kojeg čine sistemi za upravljanje učenjem, sistemi za upravljanje sadržajem, virtualna okolina za učenje.

Dinamični digitalni objekt za učenje predstavlja svaki digitalni sadržaj koji se pohranjuje u repozitorij zajedno sa skupom metapodataka koji ga opisuju. Drugim riječima, digitalni obrazovni sadržaj je svaki sadržaj u digitalnom obliku namijenjen učenju i podučavanju, koji se koristi na računalu ili nekom mobilnom uređaju. Posebno je važno napomenuti kako svaki digitalni objekt učenja mora pratiti metapodatkovni standard za opisivanje objekata učenja i drugih sličnih resursa korištenih u učenju i podučavanju, a u svrhu olakšavanja njihova pronalaženja te omogućavanja optimalne interoperabilnosti.

Sljedeća karika koja prati ovaj proces jeste koncept tzv. otvorenog pristupa obrazovnim sadržajima. Otvoreni pristup (engl. Open Access) se definira kao slobodan, besplatan i neometan mrežni pristup digitalnim (znanstvenim) informacijama koji omogućava čitanje, pohranjivanje, distribuciju, pretraživanje, dohvaćanje, indeksiranje i/ili drugo zakonito korištenje. Otvoreni obrazovni sadržaji ili resursi (engl. Open Educational Resources – OER) je pojam koji se odnosi na "poduku, učenje i obrazovne materijale u bilo kojem mediju, digitalnom ili drugačijem, koji se nalaze u javnoj domeni ili su dostupni uz otvorenu licencu koja omogućuje besplatan pristup tim materijalima, njihovo korištenje, adaptaciju i redistribuciju, bez ograničenja ili uz limitirana ograničenja, te da se takvo otvoreno licenciranje utvrđuje unutar postojećih prava s obzirom na intelektualno vlasništvo, koja su već definirana u relevantnim međunarodnim konvencijama te kao takva, poštuje autorstvo svakog rada" (UNESCO, Pariška deklaracija o OER-u 2012).

Na idejama Otvorenog pristupa (digitalnim) obrazovnim sadržajima koji doprinose unapređenju kvalitete obrazovnog procesa i omogućavaju dostupnost obrazovanja svima pod jednakim uvjetima i Otvorenom pristupu koji ubrzava

dostupnost i protočnost znanja i informacija svima bez ograničenja na globalnoj razini, te omogućava vidljivost, evaluaciju i unapređenje istraživačkih procesa i rezultata, zasnivaju se demokratizacijski principi obrazovanja. Stoga je izgradnja odnosno uspostavljanje digitalnih repozitorija (spremište digitalnog, elektroničkog materijala; zbirka digitalnih obrazovnih materijala koja omogućuje sustavno upravljanje procesima objavljivanja, pristupa i pohrane nastavnog/ obrazovnog sadržaja) temeljna pretpostavka uključivanja u procese kolaborativne proizvodnje znanja.

UNESCO, u skladu sa svojom misijom razmjene znanja, kroz svoj portal Otvoreni pristup publikacijama (Open Access Publications portal) omogućava pristup svim svojim nalazima i postignućima koji potiču društveni razvoj, te koji mogu biti korisni širokoj javnosti.⁴ Na ovom repozitoriju moguće je pronaći ogroman broj slobodno dostupnih i korisnih izvora (knjige, časopisi, video prezentacije i ostali oblici informacija) o pismenosti, rodnoj problematici, okolišu, turizmu, mladima, umjetnosti i drugim disciplinama koji su direktno ili indirektno povezane sa problemima društvenog razvoja.

S obzirom na to da MIP treba smatrati oblikom društvene prakse, a ne autonomnog i izolovanog skupa kompetencija, uspostavljanje kolaborativne zajednice učenika, nastavnika i bibliotekara osmišljeno je kroz primjenu Vođenog istraživačkog učenja (Guided Inquiry Design) koje Kuhlthau, Manitoes i Caspari (2019) baziraju na timskom pristupu istraživačkom procesu kojim se potiču i razvijaju pedagoške prakse autonomije učenja, ali i daje podrška učenicima u korištenju širokog spektra (multimedijalnih) informacijskih resursa, njihovo dubinsko razumijevanje, uz poticanje osobnih perspektiva gledanja na problem. Za realizaciju ovakvog oblika rekonceptualizacije podučavanja (medijske i informacijske) pismenosti, međuprofesionalna suradnja bibliotekara i nastavnika kao i institucionalno partnerstvo nužan je oblik podrške procesima razvoja i stimuliranja novih obrazovnih politika stručnog usavršavanja. U konačnici, hibridni model višekomponentne integracije tako držimo strateškim modelom razvoja profesionalnih kompetencija u području informacijske i medijske pismenosti (u obrazovnim sistemima BiH) koji je održiv i primjenjiv.

Pojam Mreže kojim se ističe konektivni kapacitet umreženosti poslužio je kao važan okvir za razumijevanje aktivnosti učenja u digitalno doba. Otvoreno obrazovanje tako dobiva na sve većoj važnosti pri čemu posebnu ulogu ima

⁴ Open Acces Publications portalu UNESCO-a moguće je pristupiti putem linka: <https://en.unesco.org/open-access/about>

aktualizacija tzv. masovnih otvorenih online kurseva (Massive Open Online Courses – MOOCs) koji doprinose pristupu obrazovanju te postaju izazov pretpostavljenim načinima funkcioniranja obrazovnih institucija (Bayne et al. 2015). Masovni otvoreni online kursevi imaju značajnu ulogu u širem kontekstu pokreta za “otvoreno obrazovanje” s obzirom na mogućnosti dokidanja geografskih, vremenskih i ekonomskih barijera pristupa obrazovanju.

Masovni otvoreni online kursevi nastaju kao podrška formalnom i informalnom učenju, međutim, ne treba zaboraviti kako samo učenje ne podrazumijeva tek korištenje digitalnih medija, riječ je o aktivnosti koja se odvija u društvenom kontekstu čak i kada se odvija virtualno. Digitalne tehnologije mogu osnažiti procese učenja uspostavljanjem veza između samih učenika, učenika i nastavnika, kao i stvarati zajednice učenja (nastavnika, učenika i resursa), ali ih ne treba gledati kao zamjenu za tradicionalne oblike učenja već mogućnost unapređenja postojećih iskustava učenja.

Kombinacija razredne nastave i online obrazovanja se smatra najboljim načinom redistribucije vremena učenja, ali se fleksibilnost otvorenog načina učenja danas obično smatra iznimno pozitivnim uticajem obzirom na mogućnost participacije, kolaboracije, distribucije itd. Međutim, planiranje online učenja predstavlja mnogo više od identifikacije digitalnih sadržaja. Kako će se organizirati podrška različitim tipovima interakcija važnim za proces učenja pretpostavlja razumijevanje kako je učenje i društveni i kognitivni proces, a ne tek puki čin prijenosa informacija (Hodges et al. 2020). Važna prednost online kurseva je u tome da dozvoljavaju dizajn personaliziranih smjerova učenja kako bi se postigli posebno prilagođeni ciljevi, doprinijelo preraspodjeli vremena koje učenici posvećuju učenju, no ne treba smetnuti s uma kako su pristupi otvorenom obrazovanju odnosno reorganizacija obrazovanja oko učenika vođena pretpostavkama da sudionike učenja posmatramo unutar kategorija racionalnih, samousmjerenih i visoko motiviranih pojedinaca. Drugačije rečeno, smatrajući da su pojedinci po prirodi otvoreni, a da ih institucije discipliniraju i zatvaraju (Bayne et al. 2015) mogli bismo zaključiti kako škole i obrazovni sistemi koje sa skepsom gledaju na digitalne tehnologije kao dio iskustva učenja nisu spremni digitalnu transformaciju vidjeti kao priliku za unaprjeđenje procesa učenja.

DEKLARATIVNA INTEGRACIJA MIP-A

U Deklaraciji medijske i informacijske pismenosti se navodi da se MIP odnosi na „kognitivne, tehničke i socijalne vještine i sposobnosti građanki i građana da

pristupaju, kritički ocjenjuju, koriste i doprinose informacijskim i medijskim sadržajima putem tradicionalnih i digitalnih informacijskih i medijskih platformi i tehnologija, uz razumijevanje kako te platforme i tehnologije djeluju, kako da prilikom njihovog korištenja upravljaju vlastitim pravima i poštuju prava drugih, kako da prepoznaju i izbjegnu štetne sadržaje i usluge, da svrsishodno koriste informacije, medijske sadržaje i platforme da bi zadovoljili svoje komunikacijske potrebe i interese kao pojedinci i kao pripadnici svojih zajednica, te da bi prakticirali aktivno i odgovorno učešće u tradicionalnoj i digitalnoj javnoj sferi i u demokratskim procesima“ (Deklaracija o značaju medijske i informacijske pismenosti u Bosni i Hercegovini 2019).

Gore navedeno se može ostvariti u cjelosti isključivo kroz sisteme formalnog i neformalnog obrazovanja sa fokusom na **ishode učenja**. Kako bi se osigurali pozitivni ishodi neophodno je posvetiti maksimalan angažman cijelog sistema i svih aktera a ne zadovoljiti puku formu. Hipotetički gledano, zadovoljavanje forme bi moglo podrazumjevati scenario gdje se usvajaju modeli integracije MUP-a koji su minimalistički i lišeni bilo kakve suštine. Naprimjer, kreira se novi predmet koji podučava novouposleni para-profesionalac koji je dobio certifikat za MIP nakon četiri sedmice obuke fokusiran isključivo na „fake news“, podučavan samo u šestom ili sedmom razredu osnovne škole. Ovakav model bi drastično umanjio ishode učenja i gotovo sigurno onesposobio ne samo pojedinca već i cijelo bosanskohercegovačko društvo da u dogledno vrijeme postane dovoljno medijski i informacijski pismeno da može adekvatno prevazići izazove digitalne transformacije društva koja je neophoda za cjelokupni razvoj.

Varijacije na gore navedeni model uvođenja MIP-a u sisteme obrazovanja ne samo da doprinose **negativnim ishodima učenja** već predstavljaju i **ozbiljno financijsko opterećenje na budžete**. Npr. samo Kanton Sarajevo bi morao da odvoji oko 1.000.000 KM samo na plate nastavnika i ako se uzme u obzir da u kantonu imamo 194 odjeljena u šestom razredu a minimalna bruto plata nastavnika je 1981 KM⁵. Također, mora se uzeti u obzir **iznurenost učenika** koji bi dodatni predmet gotovo sigurno prouzrokovao ako se uzme u obzir da već sada imaju 12 do 14 predmeta u npr. sedmom razredu osnovne škole. Isto tako, **uspostava sistema bi trajala predugo** (dvije do tri godine) jer se novi nastavni kadar mora tek obući kako bi se koliko-toliko izbjegao najgori scenarij gdje se kreiraju para-profesionalci kroz certifikaciju. **Održivost intervencije je upitna** također, jer nema bilo kakvih

⁵ Osnov za kalkulaciju je minimalna bruto plata za nastavnika predmeta Građansko obrazovanje/demokratija i ljudska prava u Kantonu Sarajevo.

sistema podrške niti definisane centralne tačke kroz koju bi se vršila integracija MIP-a u škole.

SUŠTINSKA INTEGRACIJA – HIBRIDNI MODEL VIŠEKOMPONENTNE INTEGRACIJE

Kada se shvati da je medijska i informacijska pismenost jedna cjelina i da obuhvate kombinaciju kompetencija znanja, vještine i stavova koje dugoročno garantuju održiv razvoj cijelog društva (Figura 2) može se i razumjeti zašto je važno osigurati da model integracije MIP-a u sisteme obrazovanja bude suštinski a ne samo deklarativan. Bilo kakav model suštinske integracije MIP-a u sisteme obrazovanja mora imati strateške smjernice koje **osiguravaju: i) pozitivne ishode učenja, ii) financijsku isplativost, iii) ne predstavljaju dodatno opterećenje za učenika (pa ni nastavnike), iv) razuman vremenski okvir za uvođenje, te v) održivost.**

Figura 2: Važnost MIP-a

U optimalnom modelu pozitivni ishodi učenja se osiguravaju tako što strateške smjernice nalažu medijsku i informacijsku pismenost kako učenika tako i nastavnika. Okosnica strateškog promišljanja je u osposobljavanju nastavnika i bibliotekara za izgradnju

medijski i informacijski pismenog društva. Kroz programe obuke za MIL osposobljavaju se nastavnici da u okviru svojih matičnih predmeta podučavaju medijsku i informacijsku pismenost tako da učenici upoznaju osnovne alatke za kontakt sa medijskim i informacionim kanalima kao autonomni i razumni mladi građani. Finansijski je potpuno prihvatljivije, jer ne iziskuje dodatno budžetsko opterećenje kroz zapošljavanje nastavnika MIP-a, a samim tim i eliminiše zaseban predmet koji bi dodatno opteretio učenike.

Tabela 1: Modeli integracije MIP-a u sisteme obrazovanja

	Model 1 – deklarativna integracija	Model 2 – djelimična integracija	Model 3 – polovična integracija	Model 4 – optimalna integracija	Model 5 – maksimalna integracija
Ishodi učenja	nepostojeći	minimalni	djelimični	potpuni	potpuni
Cijena modela	visoka	visoka	niska	niska	niska
Opterećenje kurikuluma	da	ne	ne	ne	ne
Vremenski okvir	kratak	dug*	kratak**	kratak	dug***
Održivost	ne	ne	ne	da	da
Reforma obrazovanja	ne	ne	ne	ne	da

*vremenski okvir je dug jer se osposobljavaju nastavnici za novi predmet MIP

**vremenski okvir je kratak jer se MIP integriše u jedan već postojeći predmet

***vremenski okvir je dug zbog vremena neophodnog za reformu obrazovanja

Ono što je bitno naglasiti za ovaj model je što on **jedini nudi održivost** intervencije kroz tzv. hibridni model višekomponentne integracije gdje je biblioteka definisana kao centralna tačka MIP-a u sistemima obrazovanja. Model je zasnovan na UNESCO-vom integralnom pristupu i kurikulumu za nastavnika, gdje biblioteka postaje centar MIP aktivnosti vezanih za nastavnike, učenike i roditelje, uz izvođenje cjelogodišnjih radionice za nastavnike, osiguranim materijalima za MIP u biblioteci i podrška procesu sa online materijalima, kao i centru za različita istraživanja nastavnika i učenika.

Kroz hibridni model višekomponentne integracije, iskorištava se biblioteka koja je već integralni dio svih škola u Bosni i Hercegovini te se osigurava da se kapacitet biblioteke i bibliotekara adekvatno iskoristi za potrebe MIP-a. Pošto je MIP potrebno integrisati u obrazovanje putem kroskurikularne integracije i zajedničkog rada svih nastavnika, biblioteke sa bibliotekarima nude se kao prirodno mjesto gdje se ovo odvija. Također, osigurava se da pristup učenju kroz istraživanje postane životni stil i opredjeljenje učenika. Bitno je naglasiti da je podizanje kompetencija nastavnika (i roditelja) zadatak svih nivoa obrazovanja i relevantnih institucija, a ne isključivo biblioteke i bibliotekara. Posebna pažnja mora se posvetiti obrazovanju budućih nastavnika (visoko obrazovanje), cjeloživotnom učenju i profesionalnom usavršavanju nastavnika i profesora koji trenutno rade u obrazovanju (Prosvjetno-pedagoški zavodi, Ministarstva). Hibridni model višekomponentne integracije podrazumijeva različite komponente programa obuke koje se mogu integrisati u različite, srodne, već postojeće kurseve za nastavnike kao npr. obrazovne tehnologije, pismenost, društvene studije, itd. Da bi integracija bila efikasna, potrebno je pažljivo planiranje i usklađivanje sa opštim ciljevima i procjenom obrazovnog programa, a podizanje svijesti donosioca odluka o značaju razvoja MIP u bosanskohercegovačkom društvu mora postati strateško opredjeljenje svih čimbenika uključenih u stateško promišljanje o integraciji MIP-a u sisteme obrazovanja.

Dalji koraci i preporuke

Strateške odrednice o integraciji MIP-a u sisteme obrazovanja u konačnici trebaju doprinijeti harmonizaciji obrazovnih politika. Budući napori trebaju biti usklađeni s gradnjom kapaciteta onih koji će provoditi te smjernice u obrazovnoj praksi. Ovo uključuje obuku svih grupa stručnjaka u ovoj oblasti. Pored toga, dugoročno je neophodno uložiti dodatne napore na zagovaranju MIP pristupa i reformi koje MIP donosi u obrazovne sisteme, kako bi ih prihvatili donositelji odluka, ali i nastavno osoblje.

Koraci za kratkoročni period:

- Detaljnije razraditi model integracije MIP-a kroz reviziju postojećih nastavnih planova i programa osnovnih i srednjih škola, odnosno pedagoški i metodički pristup prema Hibridnom modelu.
- Detaljno razraditi okvire za nadgledanje i evaluaciju kako učinka tako i utjecaja uspostave MIP-a u sisteme obrazovanja.
- Identificirati i obučiti eksperte koji mogu voditi proces izmjena nastavnih planova i programa, odnosno pedagoški i metodički pristup prema Hibridnom modelu.
- Integrirati MIP u školske vannastavne aktivnosti kako bi se dopunilo formalno okruženje učionica (MIP klubovi, školski digitalni mediji).
- Razvijanje školskih biblioteka na svim nivoima obrazovanja kao ključnih mjesta za akumulaciju znanja, istraživanja i analize svih dostupnih informacija i medija.
- Obuka bibliotekara i zagovaranje kod nadležnih ministarstava, PPZ i školskih uprava da se prihvati ovakav koncept biblioteka.
- Razvijanje i realizacija pilot-projekta koji će uključiti nastavni plan i program i smjernice za profesionalce, uključujući nastavno osoblje. Demonstrirati da MIP može pospješiti nove metode podučavanja i učenja u učionicama, dok se istovremeno kreiraju veze sa svakodnevnim životom van učionice. Nadopuniti sa kontinuiranim monitoringom, evaluacijom i unapređenjem.

Koraci za dugoročno održavanje Hibridnog modela:

- Kontinuirano profesionalno usavršavanje bibliotekara i nastavnika.
- Kontinuirano ostvarivanje stimulativnog okvira za razvoj i uključivanje nastavnika i bibliotekara.

Bibliografija

- Bayne, Siân, Jeremy Knox, Jen Ross. 2015. „Open education: the need for a critical approach." *Learning, Media and Technology* 40 (3): 247–250. Pristupljeno 1. 20. 2021. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17439884.2015.1065272>.
- Bindé, Jérôme. 2005. *Towards Knowledge Societies*. UNESCO World Report. Paris: UNESCO. Pristupljeno 16.02.2021. <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843e.pdf>
- Brunwasser, Matthew. Turčilo, Lejla i Marko, Davor. 2016. *Assessment of the media sector in Bosnia and Herzegovina. Final Report*. Sarajevo: USAID. Pristupljeno 16.02.2021. http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00M8ZB.pdf
- European Commission. 2009. „Commission Recommendation of 20 August 2009 on media literacy in the digital environment for a more competitive audiovisual and content industry and an inclusive knowledge society." *Official Journal of the European Union L 227*. Pristupljeno 16.02.2021. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009H0625&from=EN>
- Council of European Union. 2016. „Council conclusions of 30 May 2016 on developing media literacy and critical thinking through education and training." *Official Journal of the European Union C 212/5, (2016/C 212/05)*. Pristupljeno 16.02.2021. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2016:212:FULL&from=ES>
- Council of European Union. 2018. *Draft study on media and information literacy in the digital environment*. 20. 02. 2018. Pristupljeno 02. 17. 2021. <https://rm.coe.int/090000168078b801>.
- Čičkušić, Vesima. 2015. „Percepcija istavovi BiH nastavnika o medijskom obrazovanju." *Medijski dijalozi* 8(22), 123-140.
- Dizdar, Senada. 2007. „Obrazovanje bibliotekara: prilagođavanja tradicionalnih programa 'novom vremenu' i promijenjenim zadacima". *ICSL Yearbook of International Convention of Slavic Librarians' in Sarajevo* 3(3), 31-44.
- ECRI. 2017. *Report following the visit to Bosnia and Herzegovina from 12 to 16 June 2017*. Strasbourg: Council of Europe, Commissioner for Human Rights. Pristupljeno 20. 02. 2021. <https://rm.coe.int/report-following-the-visit-to-bosnia-and-herzegovina-from-12-to-16-jun/16807642b1>
- European Commission. 2016. *Staff Working Document. Bosnia and Herzegovina 2016 Report*. Brussels: European Commission. Pristupljeno 20. 02. 2021. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_00_report_bosnia_and_herzegovina.pdf
- European Commission and Council of Europe. 2011. *Report Reviews on Youth Policies and Youth Work in the countries of South East Europe, Eastern Europe and Caucasus – Bosnia and Herzegovina*. Pristupljeno 20. 02. 2021. http://www.youthpolicy.org/national/Bosnia_2011_Youth_Policy_Briefing.pdf
- Gagliardone, Iginio et al. 2015. *World Trends in Freedom of Expression*. Paris: UNESCO.

- Gender centar FBiH 2017. *Ciljevi gender akcionog plana*. Sarajevo. Dostupno na: <http://www.gcfbih.gov.ba/project/obrazovanje/>
- Grizi, Alton, i Kerolin Vilson, ur. 2015. *Medijska i informaciona pismenost: Program obuke nastavnika*. Prevela Gordana Ljubanović. Cetinje: Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“; Biblioteka Plus. Pristupljeno 12. 4. 2020. https://www.nb-cg.me/fajlovi/IMP_Program_za_nastavnike_PRERADA.pdf
- Grizzle, Alton, i Maria Carme Torras Calvo, ur. 2013. *Media and Information Literacy. Policy and Strategy Guidelines*. UNESCO. Pristupljeno 20. 02. 2021. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000225606>
- Grizzle, Alton et al. 2013. *Media and Information Literacy. Policy and Strategy Guidelines*. Paris: UNESCO. Pristupljeno 16.02.2021. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000225606>
- Halilović, Kanita, Hafiz Korac i Radenko Udovičić. 2017. *Media Literacy and Education needs of journalists and the public in Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: Media Initiatives. Pristupljeno 23.11.2020. http://seemediapartnership.cji.ro/wpcontent/uploads/2017/02/BiH_FINAL.pdf.
- Hauben, Michael et al. 1997. *Netizens: On the History and Impact of Usenet and the Internet*. Los Alamitos: IEEE Computer Society Press
- Hibert, Mario. 2018. *Digitalni odrast i postdigitalna dobra*. Zagreb: Multimedijalni institut i Institut za političku ekologiju. Pristupljeno 23.11.2020. http://ipe.hr/wpcontent/uploads/2019/01/Mario_Hibert-Digitalni_odrast.pdf
- Hodges, Charles, Stephanie, Moore, Barb, Lockee, Torrey, Trust, i Aaron Bond. 2020. *The difference between emergency remote teaching and online learning* 27.3. Pristupljeno 20.1.2021. <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning>
- Hodžić, Sanela, Brankica Petković i Sandra Bašić-Hrvatini. 2019. *Medijska i informacijska pismenost u Bosni i Hercegovini: brojne inicijative civilnog sektora i nedostatak javnih politika*. Sarajevo: Fondacija za razvoj medija i civilnog društva Mediacentar. Pristupljeno 25.10.2020. https://www.media.ba/sites/default/files/medijska_i_informacijska_pismenost_u_bosni_i_hercegovini_final.pdf.
- Ibrahimbegović Tihak, Vanja. 2015. „Kompetencije nastavnog kadra u BiH kao element razvoja medijske pismenosti.“ u *Medijska pismenost u digitalnom dobu*. Sarajevo: Internews.
- Ibrahimbegović Tihak, Vanja. 2016a. „Enhancing media literacy in Bosnia and Herzegovina: Towards utilization of IT tools in teaching media and digital literacy.“ u De Abreu, Belinha S. i Yildiz, Melda N., ur. *Global media Literacy in a Digital Age: Teaching Beyond Borders*. New York: Peter Land Publishing.
- Ibrahimbegović Tihak, Vanja. 2016b. „From learning content to learning process skills of understanding, analysis, access and production: Media Literacy – Education for 21st Century.“ u Pašalić-Kreso, ur. *Ka novim iskoracima u obrazovanju (Stepping Towards New Challenges in Education)*. Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu
- Ibrahimbegović Tihak, Vanja. 2017. „Medijska pismenost: prevencija zloupotrebe i preduslov kvalitetnog učešća djece i mladih u medijima.“ u Mujagić, Nermina i Kačmarčik, Nela ur. *Mediji u najboljem interesu djeteta*. Sarajevo: UNICEF. Pristupljeno 25.10.2020. <https://medijizasvakodijete.wordpress.com/2017/08/16/vanja-ibrahimbegovic-tihak-mamedijska-pismenost/>
- Ibrahimović, Namik. 2015. „Mediji i medijska pismenost u osnovnoj školi.“ u Ibrahimbegović Tihak, Vanja, ur. *Medijska pismenost u digitalnom dobu*. Sarajevo: Internews.

- IFLA. 2015. *IFLA Strategic Plan 2016-2021*. Hague: IFLA. Pristupljeno 25.10.2020. <https://www.ifla.org/files/assets/hq/gb/strategic-plan/2016-2021.pdf>
- Internet World Stats. 2017. Pristupljeno 25.10.2020. <http://www.internetworldstats.com/europa2.htm#ba>
- Jandrić, Petar. 2016. *Korištenje alata za izradu digitalnih obrazovnih sadržaja. Priručnik*. Zagreb: CARNet. Pristupljeno 25.10.2020. https://pilot.e-skole.hr/wp-content/uploads/2016/12/Prirucnik_Koristenje-alata-za-izradu-digitalnih-obrazovnih-sadrzaja.pdf
- Kodeks Regulatorne agencije za komunikacije BiH o audiovizelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija 2011. Službeni list BiH, br. 98/11.
- Kodeks Regulatorne agencije za komunikacije BiH o komercijalnim komunikacijama 2011. Službeni list BiH, br. 98/11.
- Kuhlthau, Carol et al. 2019. *Vodeno istraživačko učenje – učenje u 21.stoljeću*. Zagreb: Školska knjiga.
- MacKinnon, Rebecca et al. 2014. *Fostering Freedom Online: The Role of Internet Intermediaries*. Paris: UNESCO. Pristupljeno 25.10.2020. <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002311/231162e.pdf>
- Marić, Silvana. 2015. „Medijska manipulacija i medijska pismenost kroz teorijski okvir.“ *Medijski dijalozi* 8(22), 103-122.
- MEASURE BiH. 2017. *Brief overview of main challenges in primary and secondary education in BiH*. Sarajevo: MEASURE BiH. Dostupno na: <http://www.measurebih.com/uimages/Overview20of20Main20Challenges20in20Primary20and20Secondary20Education20in20BiH.pdf>
- Ministarstvo civilnih poslova BiH. 2015. *Akcioni plan za izradu i provedbu kvalifikacijskog okvira u Bosni i Hercegovini za period 2014-2020*. Sarajevo: Službeni list br. 28/15.
- Ministarstvo civilnih poslova BiH. 2016. *Prioriteti za razvoj visokog obrazovanja u BiH za period 2016-2026*. Sarajevo. Dostupno na: http://www.mcp.gov.ba/org_jedinice/sekto_r_obrazovanje/dokumenti/strateski_doc/default.aspx?id=7562&langTag=bs-BA
- Ministarstvo civilnih poslova BiH. 2018. *Data on Youth in BiH*. Sarajevo. Dostupno na: http://www.mladi.gov.ba/index.php?option=com_content&task=view&id=46&Itemid=34
- Ministarstvo obrazovanja Republike Srpske. 2016. *Strategija obrazovanja Republike Srpske za period 2016- 2021*. Banjaluka: Službeni glasnik Republike Srpske.
- Moscow Declaration on Media and Information Literacy 2012*. The International Conference Media and Information Literacy for Knowledge Societies. Moscow. Retrived from: <https://www.ifla.org/publications/moscow-declaration-on-media-and-information-literacy>
- MSI BiH. 2016. *Media Sustainability Index*. USA: Irex.
- Murinska-Gaile, Sandra i Hadžialić, Sabahudin. 2017. „Development of Critical Thinking Skills: Comparative Analysis of Media Literacy Level in Bosnia and Herzegovina and Latvia.“ *Society, Integration, Education: Proceedings of the International Scientific Conference*, 504-518.
- Muslić, Fuada i Zolota, Alma. 2013. „Developing Information Literacy for Lifelong Learning and Knowledge Economy in Western Balkan Countries“. *The 7th International BAM Conference, Sarajevo, National and University Library of Bosnia and Herzegovina*. Dostupno na: <http://old.unsa.ba/s/images/stories/novosti/BAM%202013-presentation.pdf>

- Omladinska informativna agencija. 2007. Report 3, Conference of Local Governments and Youth in Bosnia and Herzegovina. Sarajevo: ONAuBiH.
- UNESCO. 2012. *Paris OER Declaration*. Dostupno na: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/Events/Paris%20OER%20Declaration_01.pdf
- OneWorld Platform. 2015. *Internet Governance Forum of Bosnia and Herzegovina (#BHIGF) 2015*. Sarajevo: OneWorld Platform. Pristupljeno 20. 08. 2020. <https://oneworldplatform.net/wp-content/uploads/2016/04/BHIGF-Report-2015.pdf>
- OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina. 2017. *Media literacy focus of OSCE-organized training course for students of University of Sarajevo*. Pristupljeno 20. 08. 2020. <https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/363296>
- Parlamentarna skupština BiH. 2003. *Rezolucija o mladim u Bosni i Hercegovini* – Službeni list BiH, br. 12/03.
- Planininić, Martina. 2015. „Medijska pismenost i medijski odgoj.“ *Medijski dijalozi* 8(22), 93-102.
- Ramić, Anela. 2015. „Povijesno-politički značaj i utjecaj medijske pismenosti u savremenom dobu.“ *Medijski dijalozi* 8(22), 17-28.
- Sarajevo Film Festival. 2017. *Council of Europe Adopts Landmark Recommendation on Gender Equality in the Audiovisual Sector*. Dostupno na: <https://www.sff.ba/novost/10765/council-of-europe-adopts-landmarkrecommendation-on-gender-equality-in-theaudiovisual-sector>
- Silajdžić, Lamija. 2020. „Medijske navike i medijska i informacijska pismenost studenata komunikologije.“ *Časopis SaZnanje* (2): 322-332.
- Siurala, Lasse. 2007. *Involving Young People in Policy and Implementation Department of Youth, Integrated Youth Policy Conference 17-19 January*, Rotterdam, Netherlands..
- Step-by-Step. 2020. *Procjena online nastave tokom pandemije Covid-19 od strane roditelja i učenika u BiH. Izvještaj mart-juni 2020*. Dostupno na: <https://www.promente.org/index.php/bs/vijesti/541-istrazivacki-izvjestaj-procjena-online-nastave-tokom-pandemije-covid-19-od-strane-roditelja-i-ucenika-u-bih>. Statut Brčko Distrikta BiH. 2007. *Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH*, br. 3/07
- Tajić, Lea. 2013. *Medijska pismenost u BiH*. Sarajevo: Internews in BiH.
- Tajić, Lea. 2015. „Uloga evropskih regulatornih tijela u oblasti medijske pismenosti.“ u Car, Turčilo i M.Matović, ur. *Medijska pismenost – preduvjet za odgovorne medije* (91-104). Sarajevo: FPN.
- Turčilo, Lejla i Tajić, Lea. 2014. *Media and Information Literacy Policies in Bosnia and Herzegovina. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu*. Dostupno na: http://ppemi.enscachan.fr/data/media/colloque140528/rapports/BOSNIAHERZEGOVINA_2014.pdf
- Turčilo, Lejla. i Tajić, Lea. 2015. „Bosna i Hercegovina: Nepostojanje strategije kompenzirano individualnim naporima u razvijanju medijske pismenosti.“ u Car, Viktorija; Turčilo, Lejla i Matović, Marijana, ur. *Medijska pismenost – preduvjet za odgovorne medije* (7-17). Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
- Turčilo, Lejla. 2017. „Medijska pismenost u BiH: Način odgajanja (medijski, društveno i politički) osviještene javnosti.“ u Turčilo, Lejla. *(P)ogledi o medijima i društvu: članci, eseji, istraživanja*. Sarajevo: Vlastita naklada istraživanja. Sarajevo: Vlastita naklada.
- Turčilo, Lejla; Osmić, Amer i Žiga, Jusuf. 2017. *Mladi, politika i mediji, Priručnik za razvijanje političke i medijske pismenosti mladih*. Sarajevo: Friedrich Ebert-Stiftung (FES).
- Vajzović, Emir. 2017. „Informacijsko društvo i demokratija: građanska pismenost za digitalno

- doba." u Pralica, Dejan i Šinković, Norbert, ur. *Digitalne medijske tehnologije i društvenoobrazovne promene 7*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsjek za medijske studije.
- Vajzović, Emir et al. 2019. „Uvođenje medijske i informacijske pismenosti u obrazovni sistem - procjena kompetencija nastavnika za podučavanje medijske i informacijske pismenosti u Kantonu Sarajevo.“ Sarajevski žurnal za društvena pitanja 8(1-2), 131-163.
- Vajzović, Emir. 2019. „Medijska i informacijska pismenost u sistemu cyber sigurnosti“. Posebno izdanje časopisa Kriminističke teme. Međunarodna konferencija Savremeni izazovi u cyber sigurnosti. Kriminističke teme. Zbornik radova. 19(5), 529-542.
- Vajzović, Emir, ur. 2020. *Medijska i informacijska pismenost: istraživanje i razvoj*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
- Vijeće ministara BiH. 2006. *Odluka o usvajanju politike sektora emitiranja u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Službeni list BiH, br. 18/07.
- Vijeće ministara BiH. 2008. *Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementiranja 2008-2015. godine*. Sarajevo: Službeni list BiH, br.14/08.
- Vijeće ministara BiH. 2017. *Odluka o usvajanju politike razvoja informacionog društva Bosne i Hercegovine za period 2017 – 2021. godine*. Sarajevo: Službeni list BiH, br. 42/17. Pristupljeno 20. 02. 2021. <http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/LhPPM81UcxE=>
- Vučetić, Vuk. 2020. *Edukacija u oblasti medijske i informacijske pismenosti u Bosni i Hercegovini: Aktuelni problemi i preporuke*. Sarajevo: Mediacentar. Pristupljeno 20. 02. 2021. https://www.media.ba/sites/default/files/mggm-policy_vucetic_0.pdf

ISTRAŽIVANJA

INSTITUT ZA
DRUŠTVENA
ISTRAŽIVANJA
FAKULTETA POLITIČKIH NAUKA
UNIVERZITETA U SARAJEVU

[WWW.fpn.unsa.ba](http://www.fpn.unsa.ba)